

Din Öğretimini Temellendirme Problemi

Recep KILIÇ*

“Din Öğretimini Temellendirme Problemi” ile cevabını arayacağım temel soru “*niçin din öğretimi?*” ya da “*din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?*” sorusu olacaktır. Bu soruyu “*din öğretimi vermek hususunda kendimizi veya başkalarını ikna edecek türden mâkul sebeplerimiz var mıdır; varsa bu sebepler nelerdir?*” şeklinde sormak da mümkündür.

Dile getirdiğim bu sorularda din öğretiminin nasıl verileceği veya nasıl verilmesi gerektiği sorgulanmamakta; en azından bu aşamada bu konu problem olarak görülmemektedir. Ancak “*temellendirme*” kavramı çerçevesinde din öğretiminin nasıl verilmesi gerektiği de araştırma konusu yapılarak şu soruların cevabı aranabilir: “*Din öğretimi nasıl verilmelidir?*” “*Din öğretimine hangi seviyeden, hangi yöntemlerle başlanılmalıdır?*” “*Din öğretiminde karşılaşılan sorunları çözüme kavuşturmak için genel geçer yöntemler var mıdır?*”¹

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Bu soruların cevabını aramakla ilgili temellendirme teşebbüsüne G. Dworkin “*epistemolojik*” temellendirme derken, birinci türden olanına “*motivasyonel*” temellendirme adını verir. Geniş bilgi için bkz: Gerald Dworkin, “*Ethics, Foundations and Science Response to A. MacIntyre*”, The Roots of Ethics, ed. by D. Callahan - H. T. Engelhardt, Jr., New York 1981, s. 24.

Kanaatimce memleketimiz için öncelikli olarak tartışılması ve konunun uzmanlarınca açık seçik cevapları bulunması gereken sualler, din öğretiminin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili ikinci türden suallerdir. Ne yazıkki yaşadığımız tecrübeler “*din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?*” gibi bir soru sormayı Türkiye’de hâlâ anlamlı kılmakta ve verilen onca cevaba rağmen² bizi yeni cevaplar aramaya sevketmektedir.

“*Din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?*” veya “*din öğretimi vermek hususunda ikna edici mâkul sebeplerimiz var mıdır; varsa bu sebepler nelerdir?*” sorusunu önce “*din*” sonra da “*öğretim*” kavramlarının tahlilinden hareketle cevaplandırmağa çalışacağım.

Herkesi tatmin edecek türden bir din tanımı yapmanın zorluğundan (neredeyse imkansızlığından) hareket eden bazı düşünürler, dini tarif etme yerine onu karakterize eden temel özellikleri belirleme yolunu tercih etmişlerdir. Dini karakterize eden temel özellikler üzerinde de düşünürler arasında esasen bir uyuşum sözkonusu değildir. Ancak üzerinde en fazla durulanları zikrederek³ dinin niçin öğretim konusu yapılması gerektiğine açıklık getireceğim.

-
- 2 Bu konuda özellikle şu çalışmaların zikredilmesi gerekir:
 Necati Öner, “*Niçin Din Öğretimi*”, Felsefe Yolunda Düşünceler, İstanbul 1995, s. 197-200;
 Colin Alves, “*Niçin Din Eğitimi*”, çev. Mualla Selçuk, Din Öğretimi Dergisi, Ankara 1992, sayı 33, s. 20-26;
 Hasan Onat, “*Niçin Din Eğitimi ?*”, Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara 1997, s. 15-23;
 Mualla Selçuk, “*Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri*”, Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, s.28-35;
 Cemal Tosun, “*Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış*”, Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Ankara 1996, s. 95-111;
 Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara 1988;
 Süleyman H. Bolay-M. Türköne, Din Eğitimi Raporu, Ankara 1995; Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektif, Ankara 1996; S. Hayri Bolay, “*Din Eğitiminin Şumulü*”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981, s. 97- 106;
 Mehmet Aydın, “*Eğitim Açısından Din ve Ahlâk İlişkisi*”, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, s. 246-251;
 Abdurrahman Küçük, “*Temel Eğitimde Din Eğitimi, Millî Eğitim ve Din Eğitimi*”, Ankara 1981, s. 238-250;
- 3 Geniş bilgi için bkz: David A. Pailin, Groundwork of Philosophy of Religion, London 1986, s. 12-19.

Bazı düşünürler için din; “varlık, değer ve aklilikte nihai olan şey ile ilgilenmesiyle” temayüz ederken⁴ mesela Schleiermacher gibi bir düşünür için din, Tanrıya olan mutlak bağımlılık hissini duymaktan ibarettir. Dinin en temel özelliği olarak vahyi gören düşünürler⁵ yanında, onu “ahlâkî bir hayat sürdürme” meselesine indirgeyenler⁶ de vardır. Dinin müntesiplerini cemaat halinde ibadet faaliyetine sevk etme özelliğine vurgu yapanlar olduğu gibi Kierkegaard ve Whitehead gibi dinin ferdi ve özel karakterine dikkat çekenler de söz konusudur. Ayrıca dinin müntesiplerine “kurtuluş” vadetmesiyle temayüz ettiğine vurgu yapanlar⁷ da vardır.

Dinin bu özelliklerini daha da uzatmak mümkündür. Dinin dile getirdiğim bu özellikleri yanında konumuz açısından dikkat çekilmesi gerektiğine inandığım bir başka özelliği daha vardır ki, bu da dinin aynı zamanda “*kutsallık*” ifade etmesidir.

“Kutsallığın ya da kutsal’ın dinde en merkezî bir kavram olduğunu, hatta kutsalın dinde Tanrı kavramından da temel bir kavram olduğunu”⁸ savunan düşünürler vardır. Mesela Rudolf Otto, sadece kutsallığı, din alanına has olan bir değerlendirme ve yorumlama kategorisi olarak kabul eder. Çünkü ona göre ‘kutsal olan’, “kendi dışındaki herşeyden başka olan, mutlak olarak ilk ve temel bir başlangıç noktası”⁹ dır.

Sayıdığımız bu özelliklerin ya hepsi ya da bir kısmı, her dinde bulunur. Kitaplı veya vahiy merkezli dinlerde, bu özelliklerin hepsi mevcuttur. İslâm gibi Kitap veya vahiy merkezli bir dinde dikkat çekmemiz gereken bir başka önemli özellik daha vardır. O da, dinin insanın ilişkiler ağını düzenleme iddiasında bulunmasıdır.

Buna göre din; insanın sadece Tanrısıyla değil, kendi hemcinsleriyle yani başka insanlarla olan ilişkilerini de düzenler. Ancak insanın diğer

4 Bu konuda ilk akla gelen Anselm, Hartshorne ve Tillich gibi düşünürlerdir.

5 John Ellis ve Karl Barth gibi

6 Kant ve R.B. Braithwaite gibi

7 “...her halükarda din, daima kurtuluşa yönelir, verili olduğu şekliyle hayatın kendisine asla yönelmez.” Gevardus van der Leeuw, *Religion in Essence and Manifestation*, trans. J. E. Turnur, G. Allen and Unwin 1964, 681; D. A. Pailin, a.e., 19’dan naklen.

8 Nathan Soderblom, “Holiness” maddesi, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, s. 731

9 R. Otto, *The Idea of the Holy*, 1950, 5-7; D. A. Pailin, a.e., 14’dan naklen.

insanlarla olan ilişkilerini düzenleme iddiasında olan, daha doğrusu düzenlemek için varolan dinin dışında başka disiplinler de vardır. Ahlâk, hukuk, iktisat ve siyaset gibi disiplinlerin hepsinin nihai gayesi, insanî ilişkileri düzenlemektir. Dolayısıyla “insan ilişkileri”, ahlâkın, hukukun, iktisat ve siyasetin olduğu kadar dinin de birinci derecede konusu durumundadır. Bu sebepten insan ilişkilerinde yapılan düzenlemeler konusunda “dinî olan” ile “dinî olmayan”ın bilinmesi büyük bir önem arzeder.

Eğer insanî ilişkiler alanında ‘dinî olan’ ile ‘dinî olmayan’ birbirinden doğru bir şekilde ayırd edilmezse, ortaya kaos çapında büyük bir karışıklık çıkar. Böyle bir karışıklıktan hem insan hem de toplum zarar görür. Çünkü yukarıda işaret ettiğimiz gibi ‘dinî olan’ aynı zamanda *kutsal* olandır. Dinî iman; insanın varoluşu ile ilgilidir ve sadece bazı şeyleri duymak, hissetmek demek olmadığı gibi sadece bir takım dinî hakikatleri zihnen doğrulamak da değildir. Dinî iman’da bilgi, irade ve duygusal bağımlılık içiçedir. *Dinî imandaki bu öğelerden birini öne çıkartıp, diğerlerini görmezden gelmek ya da ihmal etmek, dinin eksik değerlendirilmesine yolaçar.*

İşte din, sistemli bir tarzda uygun yöntemlerle öğretime konu edilmediği zaman din ile hukuk, din ile siyaset, din ile iktisat birbirine karışır. Bu karışıklığın bir ürünü olarak mesela iktisadî ya da siyasî faaliyetlerde bulunan bir insan, insanüstü karakterde tartışılmaz, *kutsal* bir faaliyette bulunuyor olduğunu vehmedebilir. Bunun aksini düşünmek de her zaman mümkündür, yani ‘dinî olan’ ile ‘dinî olmayan’ sistemli bir eğitim ile ayırd edilebilir hale gelmediği zaman insanlar ‘*kutsal*’a hürmetsizlik de edebilirler. Böyle bir durumda ya “kutsal olan” adına insana, ya da insan adına “kutsal olan” a saygısızlık ortaya çıkar. Heriki durum da insanı rahatsız eder. Bu rahatsızlık varoluşsal bir rahatsızlık olduğundan hem insanın hem de toplumun dengelerini altüst eder.

Dinî olanın dinî olmayandan ayırd edilememesinin sosyal hayatın bütün alanlarında ortaya çıkarabileceği hertürlü olumsuzluğun önüne geçebilmek için dinin toplumun bütün bireylerine doğru bir şekilde öğretilmesi gerekir. Bu gereklilik zaten, din öğretiminin örgün ve yaygın din öğretimi şeklinde düzenlenmesine yol açmıştır.

Öğretim kavramı açısından konuya yaklaştığımızda şunları görürüz: Öğretimin birinci amacı öğrenimi sağlamaktır. Öğrenim en genel anlamıyla “varolanı tanımak”¹⁰ demektir. İnsan; varolanı tanımak zorundadır, çünkü varlığının devamı, varolanlarla kurduğu ilişkiye bağlıdır. ‘Varolan’ ile “hakkında hüküm verilebilen maddî ve manevî”¹¹ bütün varlıkları anlıyorum.

İnsan bilgi üreten ve ürettiği bilgiye göre eylemde bulunan varlık olmasıyla diğer canlılar arasında özel bir yere sahiptir. İnsanın bilinçli her eylemi bir bilgiye dayanır. Bilgi ise, genel anlamıyla “varolan hakkında hüküm vermedir, varolanı tanıtan şeydir.”¹² İnsanın; doğru ya da iyi bir hayat sürdürebilmesi, ilişkide olduğu varolanlar hakkında doğru bilgilere sahip olabilmesiyle mümkündür.

Öğretim de “insanla varolanlar arasındaki ilişkilerin bir türüdür ve bir bilgi sorunudur. İnsanın herhangi bir varolanla ilişki kurması ancak onu tanınması ile mümkün olur. Tanımak ise bilgi sahibi olmaktır...İnsan varolanlar hakkında ne kadar çok doğru bilgi sahibi olursa hayatını sürdürmek için, o ölçüde uygun şartlar elde etmiş olur.”

İnsanın hakkında doğru bilgi sahibi olmadığı bir varolana karşı doğru bir tutum takınabilmesi mümkün olmaz. Çünkü “insanlara bir tutum kazandıran varolanlar hakkındaki bilgileridir.”¹³

?“İnsanlar varolanların bilgisini onlara farklı açılardan bakarak, farklı metotlar kullanarak elde eder”¹⁴ Yani “insan varolanları tanımada farklı yollar kullanır.”¹⁵ Bilim, sanat, felsefe ve din, varolanları tanımada sahip olduğumuz yolların dördüdür. Öğretim programlarında bunlardan herhangi birine yer vermemek varolanın eksik tanınmasına, varolan karşısında yanlış bir tutum takınılmasına yolaçar. Kısaca insanı gerçeğin bütünü ile karşı karşıya getirip, insanın kendi içinde bütünlüğünü kurmasına imkan hazırlamak için öğretim programlarında dine muhakkak yer verilmelidir.

10 Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul 1995, s. 195.

11 a.e., 25.

12 a.e., 25.

13 a.e., 193 - 194.

14 a.e., 36.

15 a.e., 195.

Din öğretimi ya da dinin öğretiminde bütün zaman ve mekanlarda varolan temel iki meselenin olduğunu düşünüyorum. Bunların birisi dini doğru bir şekilde *anlama*, diğeri ise uygun bir tarzda *anlatma* meselesidir.

Doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için dinin bilimsel metotlara uygun olarak öğretimini yapılması gerekir. Vahiy merkezli dinler sözkonusu olduğunda “*dinî bilgi*” denilince birbirinden mahiyetçe farklı iki tür bilgiyi birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan birisi Allah tarafından insana “*bildirilen*” bilgidir. Kaynağı mutlak varlık (Allah) olan bu bilgi, ‘mutlak’ karakterdedir; zaman, mekan ve kültüre göre değişmez bir niteliğe sahiptir. Dinî bilgi denilince bu mutlak karakterdeki bilgiden farklı olan diğer bilgi ise, insanın mutlak karakterdeki bu bildirilen bilgiden “*edindiği*” bilgidir. İnsan bu bilgiyi tamamen kendine has bilgi edinme formlarıyla edindiği için, bu ikinci tür bilgi bütünüyle insanîdir. İnsanî olduğundan mutlak olması düşünülemez. Çünkü bu bilgiyi edinen insan, belirli bir zaman, mekan ve kültür içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla dinî bilgide ‘değişen’ ile ‘değişmeyen’ biraradadır.

Dinde değişken olan insanî bilgi, her zaman sorgulanmaya açıktır. Değişmeyen veya mutlak karakterli dinî bilginin ise, her dönemde o dönemin bilimsel bilgilerinin ışığında yeniden yorumlanmaya ya da yeniden anlaşılmaya ihtiyacı vardır. İşte bu yorumlama ya da anlama işi, sistemli bir öğretimi gerekli kılar ve özellikle din alanında uzman yetiştirme aşamasında önem arzeder.

Burada söz konusu olan din özel olarak “İslâm” olduğunda, öğretimi yapılacak olan bilgi üzerinde bir başka açıdan da düşünmek gerekir. İslâm’da öğretimi yapılacak olan bilgi, belli bir ölçüte göre doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen türden bir bilgidir. Doğrulama veya yanlışlama ölçütü vahiydir. Dolayısıyla aklın anlamayacağı mâhiyette, içinde mantıkî tutarlılık aranmayacak türden bir ‘dinî bilgi’ türünün İslâm’da epistemolojik bir değeri yoktur.

Bu çerçevede İslâm itikadının en temel esaslarından birisi olan ‘Hz. Muhammed’in son peygamber olduğu’ inancının iki mantıkî sonucuna dikkat çekmekte fayda vardır. Şöyle ki:

İlk olarak; Hz. Muhammed son peygamber olduğuna göre, ‘vahiy süreci’ sona ermiş demektir. Vahiy süreci’nin sona ermiş olması, vahyin

tamamlanmış olduğu anlamına gelir. Tamamlandığı içindindir ki vahiy, dinî bilgiyi doğrulayan ya da yanlışlayan epistemolojik bir ölçüt konumundadır. Dolayısıyla kişinin özel dinî tecrübeleri sonucunda edindiği 'ilham' kaynaklı bilgilerin, İslâm'da dinî açıdan herhangi bir bilgi değeri yoktur.

Dikkat çekmek istediğim ikinci mantıkî sonuç da şudur: 'Hz. Muhammed'in son peygamber olması', din'de 'mucize' döneminin sona ermesi anlamına gelir. Din'de mucize döneminin sona ermesi; 'keramet' kavramının delalet ettiği mucizevî karakterli olayların, dinî bilginin temellendirilmesinde epistemolojik bir değer ifade etmediği anlamına gelir.

Dolayısıyla halk arasında genellikle 'vehbî' olarak isimlendirilen ve kerametlerle temellendirilmeye çalışılan bilgi türünün dinî epistemolojide herhangi bir değeri yoktur, bu bilginin öğretime konu edilmesi mümkün de değildir. Çünkü bu bilginin doğruluğunu ya da yanlışlığını tahkik etmek mümkün olamamaktadır. Doğruluğu ya da yanlışlığı tahkik edilemeyen bilgi üzerine temellendirilen 'din'in , 'büyü' ile karıştırılma ihtimali çok fazladır.

Din öğretiminde dini anlama ne kadar önemli ise, anlanılanı uygun bir şekilde anlatma da aynı ölçüde önemlidir. Dini anlatmakta hangi yöntemlerin uygun olduğunun tesbiti de yine bir öğretim konusudur.

Din'de 'anlama' ve 'anlatma' süreçlerini existansiyel bir tavır olarak 'olma' süreci izler. Dindar 'olma' ya da 'olmama', varoluşsal bir tercih meselesidir ve ancak din doğru bir şekilde anlaşıldığı zaman 'iradî', dolayısıyla *insanî* bir tavır olarak ortaya çıkabilir. Din konusunda *insanların ne olacaklarına* iradî bir karar verebilmelerini mümkün kılmak için dinin öğretim konusu yapılması gerekir. Bu durumda din öğretiminin öncelikli gayesi, insanın dindar olmasını sağlamak yerine din konusunda nasıl bir tutum takınacağına bilinçli olarak kendisinin karar vermesini mümkün kılmak olmaktadır.

Bir insanın doğrudan doğruya varoluşunu ilgilendiren bir konuda kendi kararını kendisinin verebilmesi ne kadar insanî ise, din öğretimi de o kadar insanî bir ihtiyaç olarak kabul edilmelidir

"Din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?" sorusunu başka açılardan da cevaplandırmak şüphesiz mümkündür. Bunlar arasından "*insanın varlık*

yapısının tahlilinden hareketle din öğretimini temellendirme teşebbüsü” ilk akla gelen ve sıklıkla müracaat edilen bir akilyürütme şeklidir:

Burada dikkat çekilen husus, insanın başka özellikleri yanında aynı zamanda “*inanın bir varlık*” olmasıdır. İman açısından insanları, imana sahip olup olmamaları açısından ayırd etmek mümkün değildir. İnsanlar ancak “*imanlarının objeleri açısından*”¹⁶ birbirlerinden ayrılabilirler. Dolayısıyla insan, inanca sahip olma ya da olmama arasında bir seçme yapacak kadar değil de çeşitli inançlar arasında “bir seçme yapacak kadar özgürdür”¹⁷ İnsanın bu inanma ihtiyacının doğru bir şekilde karşılanabilmesi ancak sistemli bir din öğretimi ile mümkün olabilir.

Din öğretimi ile ilgili yapılan başka bir temellendirme teşebbüsü, kültür kavramının tahlilinden hareket eder. Burada vurgulanan ana fikir şudur: Bir kültür içinde yaşayan insanın anlam dünyası, büyük çapta kültürel anlam kodlarınca şekillenmektedir. Belli bir kültüre ayırdedici hakim rengini veren dindir. Dolayısıyla sadece tarih, edebiyat, musiki ve estetik gibi faaliyet alanlarını değil, sosyal âdet, gelenek ve görenekleri, sosyal kurumları, miras olarak devralınan kültür eserlerini ve değerleri tam olarak anlayabilmek büyük ölçüde dinin anlaşılmasıyla mümkün hale gelir. Dine yer vermeyen bir öğretim programı içinde yetişen bir insanın içinde doğduğu kültürü anlayabilmesi mümkün olmayacağı için o kültüre mensubiyet duygusuna sahip olabilmesi de oldukça şüpheli hale gelecektir.

---

16 D. A. Pailin, a.e., 4.

17 Erich Fromm, Erdem ve Mutluluk, çev. A. Yörükkan, s. 70.